

Czesław Chowaniec, Agnieszka Nowak, Małgorzata Chowaniec, Mariusz Kobek

Uwagi o pozycji lekarza biegłego sądowego w obowiązującym stanie prawnym

Remarks about the position of the medico-legal expert in imperative regulations in the Penal and Civil Codes

Z Katedry i Zakładu Medycyny Sądowej ŚAM w Katowicach
Kierownik: prof. dr hab. n. med. Z. Olszowy

W swojej monografii „Opiniowanie sądowo-lekarskie – eseje o teorii” prof. K. Jaegermann wyraził pogląd, że „korzystanie z biegłego wymaga teoretycznej lub względnie jasnej wiedzy o wzajemnej relacji sędziego i biegłego”. Jego zdaniem wiedza ta odgrywa istotną rolę w ocenie użyteczności z tzw. dowodu z biegłego. Poza wartością czysto praktyczną wiedza o relacji sędziego – biegły jest warunkiem koniecznym, choć niewystarczającym, aby prawnik mógł pełnić rolę sędziego, a specjalista np. lekarz – rolę biegłego.

Do pełnienia czynności biegłego zobowiązany jest nie tylko biegły sądowy, lecz także każda osoba, o której wiadomo, że ma odpowiednią wiedzę w danej dziedzinie, a więc dysponuje odpowiednimi kwalifikacjami zawodowymi – specjalistycznymi i równocześnie nie ma zastrzeżeń co do jej bezstronności.

Autorzy analizując aktualny stan prawny i obowiązujące zapisy kodeksu postępowania karnego i kodeksu postępowania cywilnego, przedstawiają uwagi dotyczące niedoceniania pozycji biegłego a równocześnie krytycznie odnoszą się do praktycznego braku kontroli procesowej nad działalnością biegłych sądowych. Proponują wprowadzenie weryfikacji kwalifikacji i kompetencji biegłych sądowych, ograniczenie powoływania biegłych *ad hoc*. Zdaniem autorów, powinna być wzmocniona umiejętność prawników do korzystania ze współpracy z biegłymi. Istotnym zagadnieniem jest wprowadzenie ustawowej ochrony prawnej biegłych sądowych oraz podjęcie działań zmierzających do zrównania statusu biegłego w Polsce z pozycją biegłych sądowych w innych krajach europejskich.

In the monograph ‘Medico-legal opinions – essays on theory’, prof. K. Jaegermann wrote that ‘the use of an expert requires theoretical or fairly clear knowledge about the mutual relationship between judge and expert’. In his opinion knowledge of this kind plays a significant role in estimating the usefulness of so-called expert evidence. Practical knowledge about the relationship between the judge and expert is necessary but not a decisive condition not only for a lawyer to be a judge but also for a physician to be a medico-legal expert.

An expert can be not only a person appointed by the court but must also possess proper knowledge in a particular field, namely, the required professional and specialist qualifications and must also considered to be impartial.

On the basis of the analysis of law in force and imperative regulations in Penal and Civil Codes, the authors have presented remarks relating to the expert’s status as well as the lack of judicial control over the activity of experts appointed by court. Verification of professional qualifications in court experts and a reduction of those appointed ‘ad hoc’ are suggested. In the authors opinion co-operation between lawyers and experts should be improved. It is also essential to introduce statutory legal protection of court experts as well as to undertake activities leading to equaling the status of Polish court experts to that of other European countries.

Słowa kluczowe: biegły sądowy, organ procesowy, postępowanie sądowe
Key words: medico-legal expert, law, legal proceedings

CEL PRACY

Celem pracy jest próba analizy i dyskusji obowiązujących aktualnie przepisów prawnych dotyczących lekarza – biegłego sądowego. Obejmuje: zasady wpisywania się lekarzy na listę biegłych sądowych, zasady powoływania biegłego sądowego w postępowaniu karnym i cywilnym, dopuszczenia dowodu z opinii biegłego, zasad wynagrodzenia biegłego za wykonaną pracę.

I. Lekarz w roli biegłego sądowego

Art. 2 pkt. 1 Ustawy o zawodzie lekarza [1] mówi, że „wykonywanie zawodu lekarza polega na udzielaniu przez osobę posiadającą wymagane kwalifikacje potwierdzone odpowiednimi dokumentami świadczeń zdrowotnych, w szczególności: badaniu stanu zdrowia, rozpoznawaniu chorób i zapobieganiu im, leczeniu i rehabilitacji chorych, udzielaniu porad lekarskich, a także wydawaniu opinii i orzeczeń lekarskich”. Jak wynika z powyższego ustawodawca definiuje obowiązki wynikające z wykonywania zawodu lekarza z uwzględnieniem możliwości wydawania przez lekarza opinii i orzeczeń. Ustawa w art. 40 § 2 zwalnia lekarza z zachowania tajemnicy lekarskiej, gdy „badanie lekarskie (i co za tym idzie wydanie opinii np. sądowo-lekarskiej – przypis autora) zostało przeprowadzone na żądanie uprawnionych, na podstawie odrębnych ustaw, organów i instytucji. Wówczas lekarz jest obowiązany poinformować o stanie zdrowia pacjenta wyłącznie te organy i instytucje”. Pozostaje to w zgodności z Kodeksem Etyki Lekarskiej [2], gdzie art. 25 mówi, że zwolnienie z zachowania tajemnicy lekarskiej może nastąpić „jeśli zobowiązują do tego przepisy prawa”. Jednocześnie w art. 26 znajdujemy ciąg dalszy zarządzenia samorządu lekarskiego, który zastrzega, że „nie jest naruszeniem tajemnicy lekarskiej, jeśli po przeprowadzeniu badania lekarskiego na zlecenie upoważnionego z mocy prawa organu wynik badania zostanie przekazany zleciodawcy; nieodzownym warunkiem jest jednak, aby lekarz przed rozpoczęciem badania poinformował o tym osobę, która ma być zbadana. Wszelkie informacje, które nie są konieczne dla uzasadnienia wniosków wynikających z badania, powinny być nadal objęte tajemnicą lekarską”.

Na marginesie powyższego nadmienić należy, że lekarz dość często powoływany jest przez organ procesowy jako świadek (zazwyczaj lekarze udzielający pierwszej pomocy uczestnikom rozbojów, wypadków komunikacyjnych itp.). W tym wypadku art.

180 § 2 kodeksu postępowania karnego [3] mówi, że „osoby obowiązane do zachowania tajemnicy adwokackiej, lekarskiej lub dziennikarskiej mogą być przesłuchane co do faktów objętych tą tajemnicą tylko wtedy, gdy to jest niezbędne dla dobra wymiaru sprawiedliwości, a okoliczność nie może być ustalona na podstawie innego dowodu. Na postanowienie sądu przysługuje zażalenie”.

II. Biegły sądowy w świetle kodeksu postępowania cywilnego

Analizując kodeks postępowania cywilnego [4] w rozdziale II dotyczącym postępowania dowodowego w art. 278 § 1 odnajdujemy, że „w przypadkach wymagających wiadomości specjalnych sąd po wysłuchaniu wniosków stron co do liczby biegłych i ich wyboru może wezwać jednego lub kilku biegłych w celu zasięgnięcia ich opinii”. Ponadto art. 290 § 1 k.p.c. mówi, że „sąd może zażądać opinii odpowiedniego instytutu naukowego lub naukowo-badawczego”. Autorzy zwracają uwagę, że o wyborze biegłego decyduje sąd tj. o wyborze pomiędzy indywidualnym biegłym, a instytucją, przy czym indywidualnego biegłego ustawodawca zdaje się wysuwać na plan pierwszy. Podobna sytuacja ma miejsce w kodeksie postępowania karnego, gdzie obowiązujący do roku 1997 art. 173 § 1, mówił, że „jeżeli stwierdzenie okoliczności mających istotny wpływ na rozstrzygnięcie sprawy wymaga wiadomości specjalnych, zasięga się opinii instytutu naukowego lub naukowo-badawczego albo zakładu specjalistycznego lub powołanej do tego instytucji albo też powołuje się jednego lub kilku biegłych (...)”. Z dniem 01.01.1998 wszedł w życie znowelizowany k.p.c. i art. 173 § 1 został zastąpiony przez art.193 § 1 o brzmieniu: „jeżeli stwierdzenie okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy wymaga wiadomości specjalnych zasięga się opinii biegłego albo biegłych”. Dopiero w § 2 tego artykułu czytamy: „w celu wydania opinii można też zwrócić się do instytucji naukowej lub specjalistycznej”. Autorzy pracy niejednokrotnie w praktyce orzeczniczej spotykają się z przypadkami powoływania przez organ procesowy w pierwszej kolejności kilku biegłych indywidualnych np. sądy pracy w sprawach przeciwko ZUS – o orzekaniu stopnia niezdolności do pracy. Dopiero w kolejnym postanowieniu sąd zasięga kompleksowej opinii instytutu. Postępowanie takie znacznie wydłuża i podraża postępowanie sądowe. Na marginesie należy zauważyć, jak to wynika z praktyki własnej autorów, że sądy pracy wynagradzając instytut traktują go na równi z indywidualnym biegłym – zgod-

nie z załącznikiem II rozporządzenia ministra sprawiedliwości w sprawie kosztów przeprowadzania dowodu z opinii biegłych w postępowaniu sądowym [6], bez uwzględnienia faktu, że zazwyczaj opinia jest zespołowa, a w jej opracowaniu biorą udział wysoko wykwalifikowani lekarze różnych specjalności, nie będący pracownikami etatowymi powołanej jednostki organizacyjnej, wymagający osobnego wynagrodzenia. Niedociągnięcia prawne powyższego rozporządzenia, skutkują odmową przyznawania przez sądy pełnego wynagrodzenia dla konsultantów za wykonaną pracę, co niejednokrotnie zmusza instytuty do odmowy wykonywania wzmiankowanych ekspertyz.

„Osoba wyznaczona na biegłego może nie przyjąć włożonego na nią obowiązku” z następujących przyczyn: „przeszkody, która uniemożliwia wydanie opinii”, bycia małżonkiem, wstępnym, zstępnym i rodzeństwem strony, jak również „powinowatym w tej samej linii lub stopniu” lub osobą pozostającą ze stronami w stosunku przysposobienia. „Prawo odmowy zeznań trwa po ustaniu małżeństwa lub rozwiązaniu stosunku przysposobienia” (art. 261 § 1 k.p.c.).

Opinia na wniosek sądu może być przedstawiona ustnie lub pisemnie. Sąd może również zażądać od biegłego „ustnego wyjaśnienia opinii złożonej na piśmie” lub „dodatkowej opinii od tych samych lub innych biegłych”. Zgodnie z art. 289 k.p.c. do wezwania i przesłuchania biegłych stosuje się odpowiednio przepisy o świadkach, z wyjątkiem przepisów o przymusowym sprowadzeniu. Sędzia na podstawie art. 284 k.p.c. może zarządzić „okazanie biegłemu akt sprawy i przedmiotu oględzin oraz zarządzić, aby brał udział w postępowaniu dowodowym”.

Biegły pełniąc swoje obowiązki powinien pamiętać, że w myśl art. 287 k.p.c. „za nie usprawiedliwione niestawiennictwo, za nieuzasadnioną odmowę złożenia przyrzeczenia lub opinii albo za nie usprawiedliwione opóźnienie złożenia opinii sąd skazuje biegłego na grzywnę”. W praktyce orzeczniczej dość często zdarzają się sytuacje, że dostarczony przez Sąd materiał dowodowy jest niepełny i wymaga uzupełnienia np. o dokumentację radiologiczną, co zazwyczaj trwa do kilku tygodni i skutkuje monitami zniecierpliwionego brakiem opinii organu sprawiedliwości, grożącego nałożeniem na biegłego grzywny. Tak więc, każdorazowo w wypadku obiektywnych przesłanek co do opóźnienia wydania opinii należy, najlepiej pisemnie, poinformować sąd o przyczynach tego opóźnienia, pamiętając jednocześnie, że przecież biegły w myśl art. 285 § 3 k.p.k. ma prawo do dodatkowego terminu przedłożenia opinii w razie niemożności „udzielenia wyczerpującej opinii”.

Ponadto zwraca uwagę fakt, że kodeks postępowania cywilnego w art. 275 dopuszcza możliwość, że „świadek w ciągu tygodnia od daty doręczenia mu postanowienia skazującego na grzywnę lub na pierwszym posiedzeniu, na które zostanie wezwany może usprawiedliwić swoje niestawiennictwo. W razie usprawiedliwienia niestawiennictwa sąd zwolni świadka od grzywny(...)”. Takiego brzmienia artykułu nie znajduje się w stosunku do biegłych.

Co do wynagrodzenia biegłych za wykonaną pracę art. 288 k.p.c. mówi, że „biegły ma prawo żądać wynagrodzenia za stawiennictwo do sądu i wykonaną pracę. Przewodniczący może przyznać biegłemu zaliczkę na poczet wydatków”. Wysokość wynagrodzenia za stawiennictwo w sądzie, bądź za wydanie opinii pisemnej dla sądu regulowana jest odrębnymi przepisami [6].

III. Biegły sądowy w świetle kodeksu postępowania karnego

Art. 195 k.p.k. mówi, że „do pełnienia czynności biegłego jest obowiązany nie tylko biegły sądowy, lecz także każda osoba, o której wiadomo, że ma odpowiednią wiedzę w danej dziedzinie”. Wynika z powyższego, że tak naprawdę tylko w gestii organu procesowego leży dobór osoby, która wykona daną ekspertyzę. Co prawda art. 157 § 1 ustawy prawa o ustroju sądów powszechnych [7] ustanawia prezesa sądu okręgowego władnego do powoływania biegłych sądowych i prowadzenia list, jednak doświadczenie uczy, że część sądów powołuje biegłych nie dysponujących odpowiednią wiedzą i doświadczeniem opiniodawczym. Skutkuje to w konsekwencji błędami opiniodawczymi. Warto zauważyć, że błąd opiniodawczy wciąż nie jest rozpatrywany w kategorii nieprawidłowości postępowania lekarskiego, a jego konsekwencje często skutkują wieloletnimi procesami i kosztami ponoszonymi zarówno przez Skarb Państwa, jak i strony. Ponadto wzmiankowany art. 195 różnicując funkcję biegłego od biegłego sądowego, wymaga od biegłych sądowych wpisu na listę sądów okręgowych i złożenia przysięgi na okres kadencyjny.

§ 12 przepisów ogólnych rozporządzenia ministra sprawiedliwości w sprawie biegłych sądowych i tłumaczy przysięgłych [8] mówi, że „biegłym może być ustanowiona osoba, która korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich, ukończyła 25 lat, posiada teoretyczne i praktyczne wiadomości specjalne w danej gałęzi nauki, techniki, sztuki, rzemiosła, a także innej umiejętności, dla której ma być ustanowiona, daje rękojmię należytego wykonywania obowiązków biegłego, wyrazi zgodę na ustanowie-

nie jej biegłym”. Ponadto posiadanie wiadomości specjalnych powinno być udokumentowane. Ocena czy posiadanie wiadomości specjalnych zostało dostatecznie wykazane należy do prezesa.

Niestety k.p.k. nie definiuje szczegółowych kryteriów kwalifikacji biegłego do wydania danej ekspertyzy, co często w praktyce skutkuje wydawaniem opinii np. z zakresu neurologii przez specjalistę ortopedii. Również wykonanie oględzin zwłok (art. 209 § 2 k.p.k.) wymaga jedynie „w miarę możliwości obecności lekarza specjalisty z zakresu medycyny sądowej”. Wyjątek stanowi ocena stanu zdrowia psychicznego oskarżonego, gdzie ustawodawca w art. 202 k.p.k. jednoznacznie wskazuje na „powołanie co najmniej dwóch biegłych lekarzy psychiatrów”.

Artykuły 200-203 rozdziału 22 kodeksu postępowania karnego „biegli, tłumacze, specjaliści” stanowią o wymogach formalnych, jakie powinna spełniać wydana przez biegłych opinia, co nie stanowi jednak przedmiotu rozważań tej pracy.

IV. Biegły sądowy a funkcjonariusz publiczny

Art. 44 ustawy o zawodzie lekarza [1], mówi o tym, że lekarzowi „wykonującemu czynności w ramach świadczeń pomocy doraźnej” lub w „każdym przypadku, gdy zwłoka w udzieleniu pomocy mogłaby spowodować niebezpieczeństwo utraty życia, ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia oraz w innych przypadkach nie cierpiących zwłoki” przysługuje ochrona prawna należna funkcjonariuszowi publicznemu, co w rozumieniu art. 222 i 226 kodeksu karnego [9] pozwala pociągnąć do sankcji karnych osobę, która narusza nietykalność cielesną lub znieważa funkcjonariusza publicznego. Autorzy nie znajdują analogicznych rozwiązań prawnych mających na celu ochronę biegłego sądowego w trakcie wykonywania przez niego czynności, zmierzających do wydania opinii na zlecenie organu procesowego. Niejednokrotnie w praktyce opiniodawczej spotkaliśmy się z agresywnym i aroganckim zachowaniem osób badanych dla potrzeb wymiaru sprawiedliwości, a nawet pogroźkami i realnymi groźbami. Nadanie biegłemu sądowemu statusu funkcjonariusza publicznego skutkowałoby wzrostem bezpieczeństwa i komfortu pracy lekarza wypełniającego swoje obowiązki w tym zakresie.

WNIOSKI

Należy podjąć bardziej zdecydowane działania zmierzające do zmian legislacyjnych w zakresie powoływania i odwoływania biegłych oraz możliwości weryfikacji ich ekspertyz. Abstrahując od kosztów związanych z kolejnymi biegłymi powoływanymi do sprawy, należy również, a może przede wszystkim mieć na względzie skutki negatywne wynikające z przewłoczności postępowania. Pewnym rozwiązaniem weryfikującym predyspozycje i wiedzę lekarza starającego się o wpis na listę biegłych sądowych byłaby możliwość uzyskiwania rekomendacji po zdanym egzaminie z zakresu znajomości podstaw prawa procesowego i zasad opiniowania np. w Polskim Towarzystwie Medycyny Sądowej i Kryminologii [10]. Jednak z doświadczenia wiadomo, że tak naprawdę to organ procesowy decyduje o powołaniu biegłego i jego obciąża odpowiedzialnością za powołanie w charakterze biegłego osoby, o której wiadomo, że nie dysponuje odpowiednią wiedzą, doświadczeniem, a także nie charakteryzuje się takimi niezbędnymi cechami jak obiektywizm i bezstronność. Tak więc może wprowadzenie systemu szkoleń dla studentów prawa lub aplikantów z zakresu podstawowych wiadomości lekarskich mogących mieć znaczenie w doborze biegłego, byłoby tutaj wiodącym rozwiązaniem.

PIŚMIENNICTWO

1. Ustawa o zawodzie lekarza z dnia 05.12.1996 z późniejszymi zmianami.
2. Kodeks Etyki Lekarskiej uchwalony w dniu 20.09.2003.
3. Ustawa z dnia 06.06.1997 z późniejszymi zmianami Kodeks Postępowania Karnego.
4. Ustawa z dnia 17.11.1964 z późniejszymi zmianami Kodeks Postępowania Cywilnego.
5. Ustawa z dnia 23.04.1964 z późniejszymi zmianami Kodeks Cywilny.
6. Rozporządzenie ministra sprawiedliwości z dnia 20.07.2000 z późniejszymi zmianami zmieniające rozporządzenie w sprawie kosztów przeprowadzenia z opinii biegłych w postępowaniu sądowym.
7. Ustawa prawo o ustroju sądów powszechnych z dnia 27.07.2001.

8. Rozporządzenie ministra sprawiedliwości z dnia 08.06.1987 w sprawie biegłych sądowych i tłumaczy przysięgłych.

9. Ustawa z dnia 06.06.1997 kodeks karny.

10. Chowaniec Cz.: Czy potrzebna jest nowelizacja przepisów o powołaniu biegłych – praca przyjęta do druku w Postępowaniu Psychiatrii i Neurologii.

11. Maksymowicz K.: Pozycja lekarza biegłego sądowego w Polsce i w RFN – praca przyjęta do druku w Postępowaniu Psychiatrii i Neurologii.

12. Widła T.: Ocena dowodu z opinii biegłego, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 1992.

Adres autorów:

Katedra i Zakład Medycyny Sądowej
Śląskiej Akademii Medycznej
ul. Medyków 18
40-752 Katowice